

Марат Закіров,

канд. іст. наук, заввідділу,

Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ЕВОЛЮЦІЇ СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

Проведено аналіз впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на політичну сферу суспільства. Висвітлено прояви окремих характеристик інформаційного суспільства в еволюції соціально-політичних відносин як у середині сучасних країн, так і у глобальному політичному просторі. Акцентовано увагу на істотному розширенні можливостей і спектра застосування інформаційно-маніпулятивних технологій, які стають знаряддям внутрішньополітичної боротьби і ефективним засобом зовнішньої інформаційної експансії. Підкреслено, що новітні технології стали засобом побудови «нового» тоталітаризму, за якого людина не лише підпадає під повний контроль, а й піддається впливу значно більш ефективних засобів контролю масової свідомості. Відзначено важливість завдання створення в Україні системи ефективної протидії зовнішній інформаційній експансії.

Ключові слова: інформаційний вплив, комунікація, маніпуляція, інформація, експансія, інформаційне суспільство.

У сучасному світі інформаційна сфера починає відігравати дедалі більш значущу та всеосяжну роль. Як наслідок, для вироблення адекватної державної політики надзвичайно актуальним стає визначення логіки і механізмів впливу інформаційного середовища на систему політико-комунікативних відносин.

Особливого значення ця проблема набуває в умовах, коли інформація стає одним із засобів вирішення геополітичних завдань і використовується як засіб формування певної соціально-політичної платформи для просування інтересів регіональних і глобальних гравців світової політики на території інших країн. Відображенням теоретичної цінності та актуальності вивчення проблеми інформаційного впливу є значний

обсяг різнопланових досліджень і зростаючий інтерес до них як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників.

Моделі конструктивних і деструктивних зовнішніх інформаційних впливів на суспільні трансформації в Україні на засадах порівняльного аналізу характеризує у своєму дослідженні М. Ожеван [1]. Автор критикує конспірологічні версії «підривної активності таємних західних центрів», поширювані в російськомовному сегменті Інтернету і детально аналізує методи протидії деструктивно-підривному зовнішнім інформаційним впливам. Інформацію як засіб ведення інформаційних воєн та ефективний інструмент досягнення суспільно-політичних цілей держави досліджує М. Пілат [2]. Автор аналізує концептуальні засади здійснення інформаційних впливів на глобально політичному рівні. Вона намагається дослідити взаємозв'язок інформаційного впливу та інформаційної війни як родового поняття. Основні чинники, що визначають ефективність інформаційного впливу, досліджує А. Стадник [3]. Автор визначив ключові аспекти суті й впливу інформаційної війни на масову свідомість і громадську думку. Дослідник наголошує, що в руках ЗМІ інформація виступає як справжня зброя, націлена на масову свідомість, і у кризових ситуаціях подача інформації націлена на маніпулювання громадською свідомістю і, відповідно, громадською думкою як зовнішнім вираженням свідомості.

Вплив інформаційно-маніпулятивних технологій на процес легітимації політичної влади в Україні аналізує С. Гаврилук [4]. Дослідниця визначає інформаційно-маніпулятивні технології як ключові фактори політичної легітимації, що впливають на політичну поведінку громадян. У роботі обґрунтовано необхідність зміни парадигми досягнення легітимності політичними суб'єктами в Україні через відмову від деструктивних технологій легітимації на основі використання інформаційно-маніпулятивних технологій. Роль перспективних галузей політичної комунікації в інформаційному суспільстві висвітлює М. Вершинін [5]. Серед найбільш перспективних напрямів дослідник виокремлює взаємозв'язок Інтернету і демократії, подає характеристику електронної демократії як форми комп'ютерно-опосередкованої політичної комунікації, аналізує особливості електронного уряду. Характерні риси сучасного політичного процесу, обумовлені застосуванням нових сучасних інформаційних технологій, вивчає А. Казанок [6]. Автор підкреслює

особливу роль, що в сучасних умовах належить Інтернету, який активно використовується як з метою інформаційного впливу і взаємодії у сфері політики, так і впливу на перебіг політичного процесу в цілому. Сприйняття інформаційного простору в традиційних геополітичних категоріях суверенітету, кордонів і території розглядає Ю. Кабанов [7]. Дослідник стверджує, що держави дедалі більш активно позиціонують себе як актори інформаційного простору і виступають каталізаторами взаємопов'язаних процесів мілітаризації, сек'юритизації та дипломатизації інформаційного простору. У свою чергу наслідок прояву зазначених тенденцій і залучення великої кількості держав веде до нових форм співробітництва і конфліктів.

Наведений короткий аналіз свідчить як про велику зацікавленість науковців, так і про значний практичний та пізнавальний потенціал обраної теми. Зокрема, чималий інтерес становить проблема впливу сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на політичну сферу суспільства. Заслуговує на увагу аналіз проявів окремих характеристик інформаційного суспільства в еволюції соціально-політичних відносин як у середині сучасних країн, так і в глобальному політичному просторі.

Події останніх років показують, що характерною рисою сучасного світу стає чергова актуалізація геополітичного протистояння. Відмітною рисою нової стадії міждержавних відносин, що розвиваються на тлі формування й стрімкого розгортання глобального інформаційного простору, є культурно-ідеологічна експансія. Актори сучасного політичного процесу задля вирішення поставлених завдань долучаються до використання цілеспрямованих і спеціальних інформаційних технологій. Причому масштаби використання і характер зазначених прийомів впливу дають змогу вести мову про інформаційно-комунікативну революцію в політичній сфері.

У контексті нової реальності, що твориться в результаті зазначеної революції, початково неполітичні суб'єкти соціокультурного процесу та їхня діяльність наповнюються політичним змістом. Зокрема, досягнутий на сьогодні рівень розвитку інформаційно-комунікаційних технологій дає можливість якісно змінювати традиційні політичні інститути, на кшталт систем електронного голосування, електронного уряду тощо. Разом з тим змінюються форми, способи й методи політичного впливу на соціально-політичний простір як у середині держав, так і на

міжнародній арені, що, у свою чергу, істотно корегує політичні відносини як такі.

Внаслідок зазначеної еволюції відбувається своєрідна медіатизація політики як процесу поглиблення залежності та взаємозалежності політики й мас-медіа, який, на думку сучасних дослідників, є фундаментальною тенденцією сучасності [4]. Причому підкреслимо, що ця трансформація політики є безпосереднім і об'єктивним наслідком розвитку інформаційно-комунікаційних технологій. Становлення інформаційного суспільства нероздільне з процесом політичної медіатизації як індикатором інтенсивності розвитку нової інформаційної епохи. Цей процес наочно свідчить про зміну місця й ролі медіа в сучасному суспільстві, забезпечує реалізацію основних принципів, свобод у демократичній державі, а медіа стають невід'ємним елементом інформаційно-комунікативної системи політикуму [8, с. 622], який у свою чергу активно використовує медіа для здійснення впливу на суспільство.

Як зауважує І. Рибак, значна роль у цьому процесі належить саме інформаційно-маніпулятивним технологіям. Будучи різновидом політичних технологій, вони впливають на політичну свідомість і поведінку з метою ефективної організації та управління комунікацією між політичними суб'єктами і громадянами і виступають трендом розвитку інформаційного суспільства [9, с. 568].

У свою чергу наголошуємо, що зважене ставлення до практичних проявів зазначеного тренду має виняткове значення з огляду на те, що стратегічним напрямом інформаційно-маніпулятивних технологій є забезпечення громадського визнання певних суб'єктів політики, а також відповідних політичних програм, світоглядних ідей, які можуть набувати характеру зовнішньої інформаційної експансії.

Слід зауважити, що в умовах сьогодення культурно-ідеологічна експансія набуває широкого масштабу і, крім суто політичної сфери, на вістрі інформаційних впливів опиняється культурно-духовна складова національної безпеки держави. З огляду на це, цілком виправданим і своєчасним є включення в Доктрину інформаційної безпеки України таких положень: «розвиток та захист національної інформаційної інфраструктури»; «збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей Українського народу»; «розвиток медіа-культури суспільства та соціально відповідального медіа-середовища» [10].

Особливої ваги досліджувана в роботі проблема набуває з огляду на неоднозначну природу процесів глобальної інформатизації і світових мережевих інформаційних структур. Поряд з беззаперечними позитивними наслідками зазначеного явища, такими як зростання інтелектуального ресурсу і ефективності його використання для сталого розвитку людства і вдосконалення систем забезпечення комфортних умов і безпеки особистості, суспільства і держави, існують і суттєві ризики тій такі безпеці і комфорту. Зокрема, дослідники стверджують, що Інтернет впливає на політичні процеси в сучасному суспільстві найактивнішим чином, а інформаційні технології використовуються не тільки як засіб комунікації, але і як знаряддя боротьби з конкурентами через так званий «злив інформації», яка не може бути оприлюднена у друкованих ЗМІ як засіб агітації [11, с. 28].

Розвинуті інформаційно-комунікаційні технології істотно розширюють можливості контролю масової свідомості, сприяють підвищенню ефективності використання маніпулятивних технологій з метою впливу на політичну поведінку окремих груп населення, або навіть великих соціальних верств. У ґрунтовному дослідженні М. Кононова широко використовується поняття «інформаційно-політичні технології» і підкреслюється, що вони «за своїм впливом на виборців або політичних опонентів завжди спрямовані на побудову у свідомості програмованих циклів відповідного сприйняття відповідним чином сформованої інформації і відповідної діяльності як реакції на отримані установки» [12, с. 76].

Таким чином, ефективне управління інформаційно-комунікативними потоками і технологіями стає дієвим інструментом і вирішальним ресурсом політичної влади, яка за рахунок цілеспрямованого управління політичною інформацією досягає максимально можливих результатів з відносно малими затратами.

Разом з тим стрімкий розвиток інформаційних технологій, що привів до виникнення феномену інформаційного суспільства, не лише змінив методологію політичної влади, а й створив умови для формування нової якості громадянської участі у політичному процесі. Поряд з істотним спрощенням організації горизонтальної комунікації між учасниками традиційних форм соціальних рухів виникають нові мережеві структури, що забезпечують швидке залучення громадян у процес координації

спільних дій, вироблення і прийняття рішень як на локальному, так і на національному й навіть на глобальному рівнях.

Технологічні досягнення інформаційного суспільства значною мірою звузили можливості державного контролю інформаційних потоків і зумовили виникнення нових викликів. Всесвітнє павутиння Інтернету вкупі з сучасними засобами комунікації створили умови для виникнення нової форми громадянського суспільства – «міжнародного», яке здатне об'єднувати людей за інтересами і уподобаннями, майже не звертаючи уваги на державні кордони. Звичайно, це не стосується крайніх випадків цілеспрямованого і тотального обмеження, до яких вдаються окремі загальновідомі недемократичні країни.

Зазначена риса сучасної комунікації становить неабияку небезпеку, оскільки, за висновком дослідників, інструментарій протиборства країн істотно розширився саме за рахунок інформації. Як вказує М. Пілат, відтепер інформацію використовують як сучасну зброю для ведення воєн. Ефективність інформаційних впливів визначається передусім вмінням використовувати саму інформацію. Складна когнітивно-аксіологічна природа інформації штовхає до пошуку новітніх тактичних і стратегічних прийомів для здійснення інформаційних впливів, які допоможуть досягти бажаних завдань та мети [2, с. 187]. І не останню роль у здійсненні таких впливів уже відіграють різноманітні соціальні мережі, через які потрібна інформація розповсюджується зі значною швидкістю.

Як бачимо, виникнення інформаційного суспільства складне і навіть неоднозначне за своїм впливом на розвиток глобального людства явище. Безумовно, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій сприяв істотному технічному полегшенню процесів створення інформаційного продукту, збереження, обміну і поширення інформації, до яких отримали можливість долучатися широкі маси населення: і окремі громадяни, і різноманітні об'єднання. За таких умов знімаються організаційні і технічні обмеження, що заважали практичній реалізації принципів безпосередньої демократії, на кшталт електронних петицій.

Разом з тим ті самі новітні технології сприяють виникненню феномену так званого «нового» тоталітаризму, за якого людина за допомогою сучасних комунікативних технологій не лише підпадає під постійний нагляд, а й може опинитися під контролем через глобальні інформаційні системи маніпуляції свідомістю. Сучасні технології, з раніше

недосяжною ефективністю, дають змогу збирати і обробляти величезні обсяги інформації, що, у свою чергу, дає можливість максимально персоналізувати зміст політичних звернень, чітко визначити, який із сегментів електорального масиву на який меседж видасть максимально позитивний відгук. Звісно, що суто політичними інтересами використання новітніх технологій не обмежується, але інші сфери їх застосування, з огляду на масштабність і специфічність явища, природно, виходять за межі цього дослідження.

Як ми вже зазначали вище, інформаційно-комунікаційні технології дедалі активніше використовуються для просування геополітичних інтересів. Зокрема, виникнення явища «ненасильницької» зміни політичного режиму безпосередньо пов'язане з активним використанням саме інформаційних впливів, у тому числі і за допомогою соціальних мереж, які разом з іншими технологічними досягненнями інформаційного суспільства і новітніми засобами комунікації здатні стати міцним засобом культурно-ідеологічної експансії, що створить передумови для соціальної і політичної дестабілізації не лише локального чи регіонального, а й національного масштабу, і спричинити розкол цивілізаційних підвалин держави.

Причому слід підкреслити, що мова йде не про далеке чи недалеке майбутнє. Глобальна інформаційно-комунікативна система вже – не лише реальність як надбання технологічного генія людства, а й інструмент активної дії державних і недержавних суб'єктів різноманітних і, головне, політичних процесів, що відбуваються у світі в режимі реального часу.

За таких умов поняття суверенітету, збереження традиційних цінностей, захисту культурного і соціально-політичного простору держави набувають нового змісту і потребують комплексного підходу, який передбачатиме протидію деідеологізації і маргіналізації свідомості внаслідок трансформації раціональної свідомості суспільства у ірраціональну.

До зовнішніх загроз національній безпеці в духовно-культурній і інформаційній сфері дослідники відносять вплив процесів глобалізації, що пов'язані з масовізацією та уніфікацією культури, наполегливою трансляцією інших патернів, в інформаційному впливі ззовні за допомогою засобів масової інформації і комунікації, Інтернету, наслідком чого є формування позитивного образу «іншої» держави і деструктивного ставлення до своєї.

Доба перебудови, соціально-політичні трансформації пострадянських країн дискредитували і більшою мірою зруйнували ціннісно-нормативну систему радянського часу, але водночас не запропонували адекватної заміни. У результаті суспільство багатьох новостворених держав опинилося на своєрідному ціннісному роздоріжжі і стало жаданою ціллю для різноманітних акторів інформаційних впливів і зручним майданчиком відпрацювання маніпулятивних методів з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Зокрема, як зазначає О. Волочаєва, у Росії на сьогодні спостерігаються спроби створити ціннісний гібрид, ціннісно-нормативну кентавр-систему з царських і радянських елементів, розбавлених проблематикою постмодерну. У цю нову систему входять православ'я, російсько-радянське розуміння «імперськості», максимальна централізована і вертикально вибудована держава-політична влада, патріотизм [13, с. 22].

У сучасному світі інформація та інформаційні технології перетворюються у потужні важелі політичної влади. На думку відомого американського соціолога Е. Тоффлера, майбутні успіхи політичного розвитку, політичної модернізації безпосередньо пов'язані з можливістю і вмінням вправно керувати політичною інформацією і політичними комунікаційними потоками [14, с. 22].

Сьогодні ми стаємо свідками того, що і в глобальному, і в національному, і в регіональному вимірах розгортається «битва» за інформацію, за контроль над інформаційними потоками, за владу. Більш того, для цих «битв» уже створені спеціалізовані структури, не лише під відкритою мілітарними назвами, а й з відповідним підпорядкуванням. Зокрема, міністр оборони Російської Федерації С. Шойгу 22 лютого 2017 р. підтвердив створення в Збройних силах РФ військ інформаційних операцій: «За цей час створені війська інформаційних операцій, що значно ефективніше і сильніше ніж те, що ми раніше створювали у напрямі, який має назву контрпропаганда» [15].

Проте слід зауважити, що, за даними дослідників, створення зазначених структур у системі російських збройних сил є лише черговим епізодом загальносвітового процесу розвитку засобів і установ інформаційного впливу. Як зазначає І. Панарін, формування особливого явища – «інформаційні операції» – розпочалося ще в середині минулого століття у стінах Пентагону, а на теперішній час, порівняно з іншими країнами,

США володіють значною перевагою у сфері розробки і використання інформаційних телекомунікаційних технологій, а також різних радіоелектронних систем [16, с. 301].

З огляду на це, беззаперечно, справедливим є висновок Е. Тоффлера, який писав: «Сучасне суспільство вступає в еру метаморфоз влади. Знання перестало бути додатком до влади грошей і влади сили, знання стало їх сутністю. Воно, по суті, їх граничний підсилювач. Це – ключ до розуміння прийдешніх метаморфоз влади, і це пояснює, чому битва за контроль над знаннями і засобами комунікації розгорається на всьому світовому просторі» [14, с. 23].

Як приклад продовження розгортання відповідних структур і їхнього безпосереднього зв'язку саме з проблемою інформаційних впливів нагадаємо, що директивою президента США РДД–68 від 30 січня 1999 р. Білий дім створив нову структуру під назвою International public information group (IPI), завданням якої стало професійне використання розвідувальної інформації з метою здійснення впливу «на емоції, мотиви, поведінку іноземних урядів, організацій і окремих громадян». Як вказує І. Панарін, за суттю – це механізм інформаційного впливу на зарубіжні країни [16, с. 301].

Нові структури продовжували з'являтися в США і далі. Так, 21 січня 2003 р. президент Дж. Буш підписав директиву про створення в апараті Білого дому Управління глобальних комунікацій (УМГ) для боротьби з антиамериканськими настроями у світі. У травні 2005 р. Пентагон сформував спеціальну групу, завданням якої є придушення активності противника в Інтернеті та інших електронних мережах.

Не стоять осторонь інформаційного протистояння й інші країни світу. Зокрема, Г. Почепцов зауважує, що «Британія завжди була серйозним гравцем у сфері впливу: і за часів Другої світової війни, і в період війни холодної. У Британії також працював свій «гуру» інформаційних воєн Ф. Тейлор. Держуправління Британії легко сприйняло ідеї теорії підштовхування Р. Талера. У результаті навіть усередині урядових структур створили свої тексти на цю тему, а також окремий урядовий підрозділ. Тобто, нетрадиційні підходи не є тут новиною» [17].

Наведення прикладів створення відповідних структур, що цілеспрямовано займаються розробкою, організацією і веденням різноманітних інформаційних операцій, безумовно, можна продовжувати.

Проте подальша деталізація проблеми не тільки виходить за межі нашої роботи, але її масштаби вже давно стали самостійним напрямом наукового пошуку, лише окремі результати якого ми і використали для ілюстрації «метаморфоз влади» у сучасному світі.

Проведений аналіз і наведені нами випадки активної розбудови систем інформаційного впливу дають змогу припустити, що опанування інформаційними технологіями, можливість керувати інформацією і інформаційними потоками вже стали одним з головних важелів політичної влади. В епоху інформаційного суспільства саме можливість генерувати і транслювати політичну інформацію, здійснюючи ефективний інформаційний вплив, у поєднанні з наявністю спеціальних механізмів і інститутів, які можуть цим цілеспрямовано та успішно займатися, визначає результативність державної політики як у середині країни, так і на міжнародній арені. Причому арсенал і методи роботи в зазначеному напрямі постійно розширюються та вдосконалюються.

Зокрема, у країнах Заходу з метою залучення молоді до більш активного політичного життя формується модель сучасної громадянської участі за допомогою створення нових і використання існуючих мережевих структур. Як вказує О. Волочаєва, кандидати на державні посади, представники політичних партій і корпорацій вкладають величезні кошти в різні ініціативи, покликані за допомогою цифрових медіа залучати молодь у громадянську і політичну активність. Наприкінці 1990-х років деякі некомерційні організації почали створювати сайти з єдиною метою – залучити молодь до громадянського та політичного життя. Дослідження, проведене Американським університетом, виявило близько трьохсот подібних сайтів. Серед них були й такі проекти, які, використовуючи інтерактивні можливості Інтернету, змогли стати інструментом для політичної мобілізації молоді. Інтернет відіграв вирішальну роль у житті цих організацій, посиливши віртуальне співробітництво і принісши небачений досвід масового спілкування в мережі політично орієнтованої молоді [13, с. 104].

Водночас за допомогою використання новітніх комунікаційних технологій з'являється не лише можливість залучити молодь до активної участі у політичному житті, а й створити середовище інформаційного впливу національного культурного і політичного продукту, який зможе протистояти загрозі культурної стандартизації як зворотного боку виникнення глобального інформаційного простору.

Виходячи з цього посилу, можна стверджувати, що сучасні держави, забезпечуючи свою національну безпеку, повинні шукати баланс глобального і національного, адаптуючи свої інститути і національні спільноти до нових реалій. Вони повинні стимулювати лояльність громадян і забезпечувати власну легітимність не тільки «мантрами», пов'язаними з культурною гомогенністю, яка формувалася, транслювалася і зберігалася через систему освіти, армії тощо, а й за допомогою створення нових інститутів і патернів, які зможуть управляти суспільством і державою, уникаючи конфліктів, у ситуації зростаючої гетерогенності і суспільного, і національного, і світового політичного простору [13, с. 108].

Особливо актуальною ця проблема є для України, яка, за концепцією американського філософа С. Хантінгтона, знаходиться на лінії цивілізаційного розлому [18]. А протистояння, що загострюються за рахунок стрімкого розвитку транспортних та інформаційних комунікацій, найбільш актуалізуються саме на лініях подібних розломів.

Важливою проблемою, що безпосередньо стосується актуальних для сучасної України викликів, є зростання можливостей інформаційного впливу на діаспори і національні меншини з боку країн-донорів чи відповідних національних держав. Політичний процес у державах-реципієнтах завдяки розвитку інформаційно-комунікативних систем, діяльності діаспоральних структур, їх зв'язків із країною-донором стає частиною соціально-політичного життя країн-донорів. Родинні, етнічні групи можуть підтримувати тих, хто покинув країну-донора, як і мігранти – здійснювати підтримку родичів і друзів, що залишилися на батьківщині. Тобто «загальне ущільнення» світу стимулює діяльність споріднених груп, пов'язану із забезпеченням партіям і рухам мігрантів моральної, дипломатичної, фінансової та матеріальної підтримки. Для того, щоб оптимізувати процес передачі різних видів і форм допомоги, формуються соціальні міжнародні мережі. Можна припустити, що подібні процеси породжують соціально-політичні конфлікти в країнах-реципієнтах. Більше того, набагато продовжують їх, роблять зтяжними і важкокеруваними [13, с. 109].

Ще один приклад практичного застосування інформаційного впливу – концепція «м'якої сили», автором якої є американський політолог Д. Най [19, с. 7]. Згідно з Наєм, «м'яка сила» – це форма політичної влади, що досягає бажаних результатів на основі добровільної участі, симпатії

і привабливості. На переконання американського дослідника, саме через мову і культуру реалізується «м'яка сила», що відіграє ключову роль у міжнародних відносинах і впливає напряду чи опосередковано на світову політику і комерційні зв'язки. Найважливішою і підступною рисою «м'якої сили» є її уявна відстороненість від актора, що викликає у об'єкта впливу відчуття самостійного опанування інформацією і набуття нових ціннісних орієнтирів і політичних уподобань.

Таким чином, досягнення бажаного для актора інформаційного впливу набуває характеру маніпуляції, яка забезпечує виконання потрібних маніпуляторіві дій без застосування сили або її загрози. І незважаючи на те що ефект від застосування «м'якої сили» значно відтягнутий у часі, а реальний результат важко прогнозований, але для актора змін ресурсно він набагато менш затратний. Головним чином за рахунок того, що результат досягається через вплив на еліту, інтелектуальний прошарок і маси, досягається їхніми зусиллями, їхньою колективною дією, пов'язаний з жертвами, але з боку саме тієї країни, на яку здійснено вплив [13, с. 114].

Аналіз новітньої історії України і поточної ситуації показує, що проблема використання інформаційних впливів не менш гостро стоїть і у внутрішньополітичному житті нашої країни. Зокрема, у вигляді різних технологій маніпулятивного впливу в політичному процесі і методах формування суспільної свідомості.

На сучасному етапі, вказує С. Гаврилюк, в Україні спостерігаються численні деструктивні процеси, які говорять про нестачу фактичних основ ефективного управління, а також належних політичних, владно-державних важелів забезпечення відкритої політичної комунікації. Ключову причину цих процесів дослідниця бачить у кардинальній відмінності між обіцянками владної еліти України, яка використовує їх для легітимізації своєї діяльності через популізм, політичну мімікрію (маскування брехні і досягнення власної вигоди), і її реальною політичною діяльністю, особливо в контексті військового протистояння на Сході України.

Як наслідок, ми вбачаємо взаємну залежність між недовірою до політикуму з боку громадян в Україні і безперервними спробами політичних суб'єктів масово мобілізувати суспільство для боротьби/«революції» шляхом використання маніпулятивних (часто деструктивних), що роз'єд-

нують суспільство, політичних гасел, по історичній пам'яті з метою досягнення власних політичних цілей [4].

Останнім часом серед політиків набуває популярності спілкування з виборцями і висловлювання думок на злободенні теми за допомогою Facebook чи блогів. Це цілком зрозуміло і виправдано, оскільки користувачі, які отримують політичну інформацію каналами Інтернету, здебільшого є, так би мовити, «комунікативною» елітою сучасного суспільства. Журналісти, викладачі, політологи, експерти й інші категорії громадян, що є користувачами політичних ресурсів Інтернету, не тільки самі беруть активну участь у політичному процесі, а й мають відповідне коло професійного чи особистого спілкування, в якому вони у більшій чи меншій мірі здійснюють певний авторитетний вплив, і залучення цих людей на свій бік є особливою цінністю для будь-якої політичної організації.

Отже, масштаби змін, якісні характеристики нових методів і засобів політичної комунікації говорять про інформаційно-комунікативну революцію, що відбувається у політичній сфері. Ключовою ознакою цієї революції є перетворення неполітичних акторів соціокультурного процесу у суб'єктів політики з відповідною еволюцією їхніх функцій, що, у свою чергу, провокує зміни у традиційних формах і методах впливу на державний і світовий соціально-політичний простір. Становлення інформаційного суспільства істотно розширило можливості і спектр застосування інформаційно-маніпулятивних технологій: вони стають на вістрі внутрішньополітичної боротьби, а також є ефективним засобом зовнішньої інформаційної експансії. Розвиток систем комунікації та обміну інформацією значною мірою обмежили державну монополію у цій сфері і створили умови виникнення транснаціонального феномену «міжнародного» громадянського суспільства, значною мірою звільненого від державного контролю. Проте ті самі новітні технології стали засобом побудови «нового» тоталітаризму, за якого людина не лише підпадає під повний контроль, а й піддається впливу значно більш ефективних засобів контролю масової свідомості. За таких умов перед глобальними гравцями, природно, виникає спокуса вирішувати геополітичні завдання за допомогою «м'якої сили», і задля цього швидкими темпами розвиваються традиційні структури інформаційного впливу і розгортаються нові, більш потужні, високотехнологічні і спеціалізовані підрозділи, у тому

числі й у складі збройних сил. Натомість в Україні використання інформаційно-маніпулятивних технологій унаслідок внутрішньополітичної специфіки здебільшого спрямоване на вирішення поточних вузькопартійних завдань, а розв'язання проблеми створення системи ефективної протидії зовнішній інформаційній експансії перебуває на початковій стадії.

З огляду на зазначене, чималий інтерес для подальших досліджень має досвід провідних країн світу у сфері захисту національного інформаційного простору і створення системи конструктивної комунікації державних інституцій, політичних партій і громадянського суспільства.

Література

1. *Ожеван М. А.* Основні напрями зовнішніх інформаційно-маніпулятивних впливів на суспільні трансформації в Україні: засоби протидії / М. А. Ожеван // Стратегічні пріоритети. – 2011. – № 3. – С. 118–126.

2. *Пілат М. Є.* Інформаційні впливи та інформаційні війни: сутність понять та їхній взаємозв'язок в інформаційну епоху / М. Є. Пілат // Вісник Львів. ун-ту. Серія: «Міжнародні відносини». – 2013. Вип. 32. – С. 185–190.

3. *Стадник А. Г.* Інформаційна війна як комунікативна технологія впливу на масову свідомість та громадську думку / А. Г. Стадник // Грані. Соціологія. – 2016. – № 1. – С. 111–115.

4. *Гаврилюк С. И.* Информационно-манипулятивные технологии как составляющая процесса легитимации политической власти в Украине: попытка анализа [Электронный ресурс] / С. И. Гаврилюк // *Studia Humanitatis* : Международный электронный научный журнал. – 2016. – Режим доступа: <http://st-hum.ru/content/gavrilyuk-si-informacionno-manipulyativnye-tehnologii-kak-sostavlyayushchaya-processa>. – Загл. с экрана.

5. *Вершинин М. С.* Политическая коммуникация в информационном обществе: перспективные направления исследований / М. С. Вершинин // Актуальные проблемы теории коммуникации : сб. науч. тр. – Санкт-Петербург : СПбГПУ, 2004. – С. 98–107.

6. *Казанов А. М.* Применение Интернета как составной части информационных технологий в политическом процессе [Электронный ресурс] / А. М. Казанов // Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление. –

2016. – Режим доступа: http://www.journalnio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=4508%3A2016-04-01-14-32-05&catid=114%3Amarat&Itemid=157. – Загл. с экрана.

7. *Кабанов Ю. А.* Информационное пространство как новое (гео) политическое пространство: роль и место государств / Ю. А. Кабанов // Сравнительная политика. – 2014. – № 4. – С. 54–59.

8. *Рибак І. В.* Медіатизація політики як ключовий вектор трансформації легітимізаційних та делегітимізаційних практик в Україні / І. В. Рибак // Гілея: наук. вісн. : зб. наук. пр. / голов. ред. В. М. Вашкевич. – Київ : ВІР УАН, 2011. – Вип. 49. – С. 620–628.

9. *Рибак І. В.* Інформаційно-комунікативні виміри сучасного політичного маніпулювання / І. В. Рибак // Держава і право : зб. наук. пр. Юридичні і політичні науки. – Вип. 57. – Київ : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. – С. 565–572.

10. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2016 року «Про Доктрину інформаційної безпеки України»: Указ Президента України № 47/2017 [Електронний ресурс] / Доктрина національної безпеки України // Офіційне інтернет-представництво Президента України. – Режим доступа: <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374>. – Назва з екрана.

11. *Белкин С.* Интернет и власть / С. Белкин, В. Воронин, С. Устименко // Власть. – 1999. – № 9. – С. 28.

12. *Кононов М. М.* Современные информационно-политические технологии в российском избирательном процессе / М. М. Кононов // Власть. – 1999. – № 9. – С. 76.

13. *Волочаева О. Ф.* Политические процессы в современном информационном обществе: новые акторы и векторы развития : дис. . д-ра полит. наук : 23.00.02 [Электронный ресурс] / Волочаева Оксана Федоровна. – Пятигорск, 2015. – 300 с. – Режим доступа: http://www.pglu.ru/upload/iblock/30/f/diss_volochaeva.pdf. – Загл. с экрана.

14. *Тоффлер Э.* Метаморфозы власти / Э. Тоффлер. – Москва : Издательство АСТ, 2003. – С. 22.

15. Шойгу объявил о создании войск информационных операций [Электронный ресурс] // Независимая газета. – Режим доступа: <http://www.ng.ru/news/572788.html>. – Загл. с экрана.

16. Панарин И. Н. СМИ, пропаганда и информационные войны / И. Н. Панарин. – Москва : Поколение, 2012. – С. 301.

17. Почепцов Г. Г. Новые подходы в теории информационных войн: британская модель [Электронный ресурс] / Г. Г. Почепцов // Media sapiens. – 2014. – Режим доступа: http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/novye_podkhody_v_teorii_informatsionnykh_voyn_britanskaya_model/. – Загл. с экрана.

18. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций? [Электронный ресурс] / С. Хантингтон // Полис. – 1994. – № 1. – С. 33. – Режим доступа: http://www.polisportal.ru/files/File/puvlication/Starie_publicacii_Polisa/H/1994-1-Huntington-Stolknovenie_civiliacij.pdf. – Загл. с экрана.

19. Най Дж. Гибкая власть: как добиться успехов в мировой политике / Дж. С. Най ; пер. с англ. В. И. Супруна. – Новосибирск – Москва : Фонд социо-прогност. исслед.: Тренды, 2006. – 221 с.

References

1. Ozhevan, M. A. (2011). Osnovni napriamy zovnishnikh informatsiino-manipuliatyvnykh vplyviv na suspilni transformatsii v Ukraini: zasoby protyidii [The Main Directions of the External Information-Manipulative Influences on Social Transformation in Ukraine: the Means of Counteraction]. *Stratehichni priorytety – Strategic Priority*, no. 3, pp. 118–126 [in Ukrainian].

2. Pilat, M. Ie. (2013). Informatsiini vplyvy ta informatsiini viiny: sutnist poniat ta yikhonii vzaimozviazok v informatsiinu epokhu [Information exposure and information war: the essence of concepts and their relationship in the information age]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: «Mizhnarodni vidnosyny» – Bulletin of the Lviv University. Series «International Relations»*, no. 32, pp. 185–190 [in Ukrainian].

3. Stadnyk, A. H. (2016). Informatsiina viina yak komunikativna tekhnolohiia vplyvu na masovu svidomist ta hromadsku dumku [Information warfare as ICT influence on public consciousness and public opinion]. *Hrani. Sotsiolohiia – Grani. Sociology*, no. 1, pp. 111–115 [in Ukrainian].

4. Gavriiliuk, S. I. (2016). Informatsionno-manipuliatyvnye tekhnologii kak sostavliaiushhaia protsessa legitimatsii politicheskoi vlasti v Ukraine: popytka analiza [Information and manipulative technologies as a part of the process of legitimation of political power in Ukraine: an attempt to analyze]. *Studia Humanitatis. Mezhdunarodnyi elektronnyi nauchnyi zhurnal – Studia*

Humanitatis. International Scientific Research Journal. Retrieved from <http://st-hum.ru/content/gavrilyuk-si-informacionno-manipulyativnye-tehnologii-kak-sostavlyayushchaya-processa> [in Russian].

5. Vershinin, M. S. (2004). Politicheskaya kommunikatsiya v informatsionnom obshchestve: perspektivnyye napravleniya issledovaniy [Political Communication in the Information Society: Prospective Research Areas]. *Actual problems of the theory of communication*, pp. 98–107. St. Petersburg: SPbGPU [in Russian].

6. Kazanokov, A. M. (2016). Primenenie interneta kak sostavnoi chasti informatsionnykh tekhnologii v politicheskom protsesse [The application of the Internet as an integral part of information technology in the political process]. *Nauka i obrazovanie: haziastvo i ekonomika; predprinimatelstvo; pravo i upravlenie – Science and education: economy and economics; entrepreneurship; law and management*. Retrieved from http://www.journal-nio.com/index.php?option=com_content&view=article&id=4508%3A2016-04-01-14-32-05&catid=114%3A3Amart&Itemid=157 [in Russian].

7. Kabanov, Ju. A. (2014). Informatsionnoe prostranstvo kak novoe (geo) politicheskoe prostranstvo: rol i mesto gosudarstv [Information Space as a New (Geo)Political Space: The States' Role and Place.]. *Sravnitelnaia politika – Comparative Politics Russia*, no. 4, pp. 54–59. [in Russian].

8. Rybak, I. V. (2011). Mediatyzatsiya polityky yak kliuchovyi vektor transformatsii lehitymatsiinykh ta delehitymatsiinykh praktyk v Ukraini [Mediatization of politics as a key factor of transformation of legitimation and delegitimation practices in Ukraine]. *Hileia: naukovyi visnyk – Gilea: Scientific Herald*, V. M. Vashkevych (Ed.), issue 49, pp. 620–628. Kyiv: VIR UAN [in Ukrainian].

9. Rybak, I. V. (2012). Informatsiino-komunikatyvni vymiry suchasnoho politychnoho manipuliuvannya [The information and communication dimensions of modern political manipulation]. *Derzhava i pravo: zb. nauk. pr. Yurydychni i politychni nauky – State and Law*. issue 57, pp. 565–572. Kyiv: In-t derzhavy i prava im. V. M. Koretskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].

10. Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 29 hrudnia 2016 roku «Pro Doktrynu informatsiinoi bezpeky Ukrainy»: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 47/2017 [Order of the President of Ukraine «On the decision of the National Security and Defense of Ukraine of 29 December 2016 «On the Doctrine of Information Security of Ukraine»» № 47/2017]. *president*.

gov.ua. Retrieved from <http://www.president.gov.ua/documents/472017-21374> [in Ukrainian].

11. Belkin, S., Voronin, V. & Ustimenko, S. (1999). Internet i vlast [Internet and power]. *Vlast – Power*; no. 9, pp. 27–33 [in Russian].

12. Kononov, M. M. (1999). Sovremennyye informacionno-politicheskie tehnologii v rossiiskom izbiratelnom protsesse [Modern information and political technologies in the Russian electoral process]. *Vlast – Power*; no. 9, pp. 75–78. [in Russian].

13. Volochaeva, O. F. (2015). Politicheskie protsesy v sovremennom informatsionnom obshchestve: nove aktory i vektory razvitiia [Political processes in the modern information society: new factors and vectors of development]. *Doctor's thesis*. Piatigorsk. Retrieved from http://www.pglu.ru/upload/iblock/30/f/diss_volochaeva.pdf [in Russian].

14. Toffler, Je. (2003). *Metamorfozy vlasti [Metamorphoses of power]*. Moscow : OOO «Izdatelstvo ACT» [in Russian].

15. Shoigu obiavil o sozdanii voisk informatsionnykh operacii [Shoigu announced the creation of information operations troops]. *Nezavisimaya gazeta – Independent newspaper*. Retrieved from <http://www.ng.ru/news/572788.html> [in Russian].

16. Panarin, I. N. (2012). *SMI, propaganda i informatsionnye voyny [Media, propaganda and information war]*. Moscow: Pokolenie [in Russian].

17. Pocheptsov, G. G. (2014). Novye podhody v teorii informatsionnykh voyn: britanskaia model [New approaches in the theory of information wars: the British model]. *MediaSapiens*. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation/novye_podkhody_v_teorii_informatsionnykh_voyn_britanskaya_model [in Russian].

18. Huntington, S. (1994). Stolknovenie tsivilizatsii? [The clash of civilizations?] *POLIS. Politicheskie issledovaniia – Polis. Political Studies Journal*, no. 1, p. 33. Retrieved from http://www.polisportal.ru/files/File/pubvlication/Starie_publicacii_Polisa/H/1994-1-Huntington-Stolknovenie_civiliacij.pdf [in Russian].

19. Nye, Joseph S. (2006). *Gibkaia vlast: kak dobitsia uspehov v mirovoi politike [Soft Power: The Means to Success in World Politics]* (V. I. Suprun, Trans.). Novosibirsk – Moscow : Fond socio-prognost. issled.: Trendy [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 05.04.2017.

Marat Zakirov,

Cand. Sci. (Historical), Associate Professor, Head of Department,
V. I. Vernadsky National Library of Ukraine

Modern Information and Communication Technologies as a Factor of Socio-political Relations Evolution

Analysis of the influence of modern information and communication technologies on the political sphere of society is carried out. Manifestations of certain characteristics of the information society in the evolution of socio-political relations both within modern countries and in the global political space are highlighted. The attention is given to significant extension of the possibilities and the range of application of information-manipulative technologies that become an instrument of internal political struggle and an effective means of external information expansion. It is concluded that the newest technologies have become a means of building a «new» totalitarianism, according to which a person not only falls under full control, but also is exposed to much more effective means of mass consciousness control. The importance of the creating in Ukraine a system of effective counteraction to external information expansion is noted.

Keywords: *information* influence, communication, manipulation, information, expansion, information society.

Марат Закиров,

канд. ист. наук, зав. отделом,
Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского

Современные информационно-коммуникационные технологии как фактор эволюции социально-политических отношений

Проведен анализ влияния современных информационно-коммуникационных технологий на политическую сферу общества. Освещены проявления отдельных характеристик информационного общества в эволюции социально-политических отношений как внутри современных стран, так и в глобальном политическом пространстве. Акцентировано внимание на существенном расширении возможностей и спектра применения информационно-манипулятивных технологий, которые становятся орудием внутривнутриполитической борьбы и эффективным средством внешней информационной экспансии. Подчеркнуто, что новейшие технологии стали средством построения «нового» тоталитаризма, согласно которому человек не только подпадает под полный контроль, но и подвергается воздействию значительно более эффективных средств контроля массового

сознания. Отмечена важность задачи создания в Украине системы эффективного противодействия внешней информационной экспансии.

Ключевые слова: информационное влияние, коммуникация, манипуляция, информация, экспансия, информационное общество.